

जाहिरातींचे दर.
सालील पत्त्यावर चौकशी
करावी.
व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधिवास', पुणे २.

अर्थ

वर्गणीचे दर.
वार्षिक वर्गणी
रु. ४.
(टपाल हॉसिल माफ)
किरकोळ अंकास
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिलीय अर्थशास्त्र.

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे.

वर्ष २

पुणे, बुधवार, तारीख ५ फेब्रुवारी, १९३६.

अंक ६

वेस्टर्न इंडिया

लाइफ इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड.

स्थापना स. १९१३

मुख्य कचेरी—सातारा

संपूर्ण स्वदेशी, अत्यंत सुट्ट, माफक हप्त्याची,
पहिली आणि पहिल्या प्रतीची विमा कंपनी.

बोनस

त्रैवार्षिक
दर हजारों

एकूण चालू काम	....	...	२,५०,१५,०८२ रुपये
एकूण जिंदगी	....	....	६१,६९,१६९ ,,
लाइफ फंड	...	....	५०,९९,४३९ ,,

एजन्सी आणि इतर माहितीसाठी पत्रव्यवहार करा.

मॅनेजर.

हयातींतील रु. ६०
हयातीनंतरचे रु. ७५

पहिल्याने सुरक्षितता

रस्त्यावरून जातांना तुम्हीं सुरक्षिततेचा मार्ग पहिल्याने पहातां. हीच गोष्ट पैसे बँकेत किंवा विम्यांत गुंतविण्यासंबंधी आहे. पहिल्याने तुम्ही पैशाची सुरक्षितता पहातां; नंतर व्याज किंवा बोनस.

हिशेब तपासणी आणि प्रतिनिधित्व सरकारी खात्याकडे असल्याने

दि कॉम्बे को-ऑपरेटिव्ह
इन्शुरन्स सोसायटी लि.

मध्ये आपले पैसे गुंतविल्यास कसलाच धोका नाही. सविस्तर माहितीकरिता लिहा—

कुळकर्णी आणि कंपनी, चुनीलाल डी. बरफीवाला
चॉफ ऑर्गनायझर्स) मॅनेजिंग डायरेक्टर.

९ बेक हाऊस लेन, फोर्ट, मुंबई.

शास्त्रशुद्ध पायावर काम करणारी, महाराष्ट्राची प्रमुख प्राविहडंड विमा कं.

दि हिंद बेनिफिट सोसायटी लि.

च्या लोकप्रिय

प्रपंच पॉलिसीकरितां प्रचारक पाहिजेत.

माहितीसाठी लिहा.

किताब विल्डिंग, बुधवार, पुणे.

सेक्रेटरी.

श्री माणकेश एजन्सी

शहापूर लुगडी, जरीची व टोपपदरी, अंगास रंग न लागणारी मिळतात.

तसेंच, इरकल, संवायत वगैरे पेटेचा गॅरंटीड माल मिळतो.

मंडई रस्ता, शनीचा पार, पुणे.

वर्गणीदारांस सूचना

१ जानेवारी, १९३६ रोजी 'अर्था' चें दुसरें वर्ष सुरू झालें. गेल्या वर्षाची ज्यांची वर्गणी अजून यावयाची असेल, त्यांनी ती नव्या वर्गणीवरोबर सत्वर पाठवावी. ज्यांची मुदत संपली असेल, त्यांनी अंक नको असल्यास तसें कळवावें.

व्यवस्थापक, 'अर्थ'

विविध माहिती

जर्मनीमध्ये पांच लक्ष रेनकोट जपान पुरवणार

येत्या ऑगस्टमध्ये आंतरराष्ट्रीय मर्डूमकीचे सामने जर्मनीची राजधाना बर्लिन येथें होणार आहेत. त्यावेळीं प्रेक्षकांचें पावसापासून संरक्षण व्हावें, ह्यासाठी तेलकट कागदांचे रेनकोट त्यांस स्वस्तांत स्वस्त पुरवण्यांत यावयाचे आहेत. ह्या सुमारे ५ लक्ष रेनकोटांचें कंत्राट एका जपानी कंपनीस द्यावें लागलें; कारण स्वस्तपणांत त्या कंपनीवरोबर कोणाचाच टिकाव लागला नाहीं. प्रत्येक कोटाची किंमत फक्त ५ पैसे ठेवण्यांत येईल.

विमानमार्गानें बद्रिनाथची यात्रा

बद्रिनाथ आणि केदारनाथ येथें उतारुंची ने-आण करणाऱ्या हिमालय एरवेज लि. ह्या कंपनीस गेल्या वर्षाखेर ६८ हजार रुपये उत्पन्न मिळालें. दिड्डी ते कालका व लाहोर ते श्रीनगर अशी ने-आण करण्यासंबंधानें कंपनीची वाटाघाट चालू आहे.

अमेरिकेंत चांदीचा संचय

चांदीचा भाव पडूं नये म्हणून सरकारनें तिची सरेदी व संग्रह सारखा चालू ठेवला पाहिजे, ह्या अर्थाचा कायदा अमेरिकेंत झाल्यापासून गेल्या डिसेंबरअखेर त्या सरकारचा चांदीचा संचय ८३३ कोटि औंस इतका झाला आहे. ह्यापैकी सुमारे ६६ कोटि औंस वरील कायद्याच्या अन्वये, सुमारे ६ कोटि खार्णांतून नवीन निघालेली चांदी आणि बाकीची खासगी संग्रहांतून जमा केलेली, असा हा प्रचंड संचय आहे.

मिस्र इश्वेल मॅकडोनाल्ड ह्यांचा पेशा

माजी ब्रिटिश मुख्य प्रधान, मि. रॅम्से मॅकडोनाल्ड, ह्यांची ज्येष्ठ कन्या, मिस्र इश्वेल ह्यांनी हुशारी आणणारी पेयें विकण्याचा पेशा पत्करून त्या उद्योगास थाटानें प्रारंभ केला आहे. त्या संबंधांतल्या उद्घाटनप्रसंगाच्या उत्साहाचें वर्णन एका इंग्रजी पत्रांतल्या लेखकानें केलें आहे.

हिंदुस्थान सरकारच्या अंदाजपत्रकाविषयी अंदाज

मध्यवर्ती कायदे-मंडळाच्या येत्या बैठकींत अंदाजपत्रक सादर केलें जाईल, त्यावेळीं चालू सालीं उत्पन्नांत ३-४ कोटि रुपयांचा वाढावा आलेला दिसून येईल, असें म्हणतात. ह्या रकमेचा विनिश्चय कसा केला जाईल, ह्याविषयी अनेक तर्क आहेत.

इंग्लंडमधील झिंगणारे दारूबाज गुन्हेगार

१९३४ सालीं इंग्लंड आणि वेल्समध्ये दारू पिऊन झिंगल्याचा गुन्हा ३९,७४८ लोकांनीं केला. त्यांमध्ये साडेसाह हजार स्त्रिया होत्या. गेल्या तीन वर्षांत दारूबाजांची संख्या वाढत आली आहे.

आर्थिक परिस्थितीत सुधारणा होऊं लागली आहे काय ? वरील प्रश्नाचें अस्तिपक्षी उत्तर देतांना कॅनडामधील एका वर्तमानपत्रानें खालील कारणें सांगितलीं आहेत:—

१ ओढलेल्या सिगारेट्स रस्त्यांवर टाकण्यांत येतात, त्यांची थोटके आतां जरा लांब असतात.

२ लोक एकमेकांस जेवण्यास बोलावूं लागले आहेत.

लोकसंख्येसंबंधी कांहीं माहिती

इंग्लंडमधील दरमाणशीं सरासरी आयुष्य दिवसानु-दिवस वाढत असल्याचें आढळतें. तेथें पुरुष ३२ वर्षे २३ महिने जगतो व स्त्री ३३ वर्षे १० महिने जगते. जननाचें प्रमाण दर हजार लोकसंख्येत १४३ असें पडतें; हिंदुस्थानांत हें प्रमाण ३५३ इतकें आहे ! इंग्लंडमध्ये पुरुषांपेक्षां स्त्रियांची संख्या १५ लाखांनीं ज्यास्त आहे. हिंदुस्थानांत, ह्या उलट, स्त्रियांची संख्या कमी असून, १,००० पुरुष : ९४० स्त्रिया असें येथें प्रमाण पडतें.

दर माणशी विजेचे दिवे किती लागतात ?

एका काळीं मनुष्यप्राणीं सबंद रात्र अंधारांत काढीत असे. आतां, सुधारलेल्या व श्रीमान राष्ट्रांत रात्रीचे दिवस झाले आहेत! दरसाल दरमाणशी विजेचे दिवे-बल्ब-किती जळतात, ह्याचा हिशेब काढला, तर अमेरिकेचा नंबर पहिला लागतो. तेथें दर माणसागणिक पांच दिवे लागतात, डेनमार्कमध्ये १३ दिवे व युरोपांतील इतर देशांत १३ दिवे, असा हिशेब होतो.

कंपनी-कायद्याची दुरुस्ती

हिंदुस्थानांत प्रचलित असलेल्या कंपनी-कायद्याच्या दुरुस्ती-विषयीची अखेरची चर्चा, मध्यवर्ती सरकारचे कायदे-मंत्री, सर एन. एन. सरकार आणि व्यापारी संस्थांचे प्रतिनिधि ह्यांचेमध्ये वाटाघाट होऊन पूर्ण झाली आहे. ह्या चर्चेस अनुलक्षून नवीन कायद्याचा मसुदा तयार करण्याचें काम लवकरच हातीं घेतलें जाईल, असें समजतें.

गोंडळ संस्थाननें १९ लक्षांचें कर्ज दिलें

मुंबई कॉर्पोरेशननें १९६६ सालीं फेडावयाचें ३३ टक्के दराचें १९ लक्ष रुपयांचें कर्ज उभारण्याचें ठरवून त्याबाबत टेंडरें मागविलीं होती. १०० रुपयांच्या रोख्यास १०० चें खालील टेंडर स्वीकारण्यांत येणार नाहीं, असें जाहीर केलें होतें, तरी एकूण ४१ लक्ष रुपयांचीं टेंडरें लोकांनीं पाठविलीं. गोंडळ संस्थानाचें १०३ रुपये दरानें सबंद कर्जाची रकम देण्याचें टेंडर होतें. ह्यापेक्षां अनुकूल असें दुसरें टेंडर नसल्यानें गोंडळचें टेंडर कॉर्पोरेशननें मान्य केलें आहे. म्हणजे, १९ लक्षांच्या रोख्यांबद्दल कॉर्पोरेशनला १९ लक्ष ५७ हजार रुपये मिळतील. गोंडळ संस्थानाची संपत्ति, सध्यांची पैशाच्या बाजारांतली स्थिति आणि मुंबई कॉर्पोरेशनची बाजारांतली पत ह्या तीन गोष्टी सदरहु व्यवहारावरून स्पष्ट होतात.

मुंबई बंदरांतून सोन्याची साप्ताहिक निर्गत

ता.	रुपये किंमत
ता. २५ जानेवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा	७६,८४,०३६
ता. १ फेब्रुवारी रोजी पुरा झालेला आठवडा	५४,२६,४८६
ता. २१ सप्टेंबर १९३१ ते १ फेब्रुवारी १९३६ अखेर	२,६०,४७,७८,९५९

अनुक्रमणिका.

१ विविध माहिती ... ६६	१३ हलाखी-हिंदी सुशिक्षितां-मधील बेकारीची उपपत्ति-रिझर्व्ह बँकेचे पहिले वर्ष	१३
२ गत साल बँकांस कसे गेले? ६७	६ पैशाच्या वर्गावर्गीची व्यवस्था ... ७१	७१
३ व्यापारी करार आणि हिंदुस्थान ... ६८	७ नोकराचा हलगर्जीपणा व मालकाची जबाबदारी ७२	७२
४ जाहिरात कोठे व कशी यावी? ... ६८	८ सहकारी चळवळ ७३	७३
५ स्फुट विचार ... ६९	९ तांदळाचे दर एकरी उत्पादन ... ७३	७३
हेर हिटलर यांचे दंडुक्याचे अर्थशास्त्र-हिंदी सरकारचे आर्थिक धोरण-स्वस्त मांडवलाचा योग्य उपयोग-जर्मन रेल्वेची सांपत्तिक	१० दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि. पुणे ... ७४	७४
	११ निवडक बाजारभाव ७५	७५

अर्थ

बुधवार, ता. ५ फेब्रुवारी, १९३६
गत साल बँकांस कसे गेले ?

प्रचलित मंदीने सर्व राष्ट्रांस सारखेच घेरले असल्याने व्यापारी बँकांच्या परिस्थितीत इंग्लंडमध्ये काय किंवा हिंदुस्थानांत काय, एकच तन्हा दिसून येते. गेल्या वर्षी इंग्लंडांत व्यापार थोडा बसला ह्यामुळे तेथील बँकांच्या स्थितीत विघाड झाला नाही, हे मात्र विशेष आहे. ब्रिटिश आणि हिंदी व्यापारी बँकांस १९३५ हे साल कसे गेले ह्या विषयीचा आढावा काढला असता कांहीं गोष्टींच्या बाबतीत विलक्षण साम्य आढळते. पहिली नजरेंत भरपारी गोष्ट म्हणजे पैशाच्या बाजारांतले अत्यंत खालावलेले व्याजाचे सररहा दर ही होय. हे दर पूर्वीच्या वर्षापेक्षाहि खाली गेले होते. बँकांचा नफा केवळ मिळणाऱ्या व्याजाच्या दरावर अवलंबून नसतो, हे जरी खरे असले तरी, पैशाच्या पुरवठ्याचा बाजारांत पूर आला असता, डिबिहंड वॉटणीचे प्रमाण कायम राखणे बँकांस कठिण होणे स्वाभाविक आहे. प्रमुख ब्रिटिश बँकांनी स्वीकारलेल्या ठेवींचा आंकडा बाग महिन्यांत सुमारे १६० कोटि रुपयांनी वाढला व त्यांच्याशी रोख शिल्लकेचे प्रमाण सुमारे ११ टक्के पूर्वी होते, ते १० १/२ टक्के झाले. ठेवींच्या रकमा फुगल्यामुळे त्यांचा विनियोग करण्याचे बाबतीत बँकांची एकमेकांशी चढाओढ लागली आणि व्याजाचा दर उतरण्यास हे एक कारण झाले. कमी दर सुटत असल्यास ट्रेझरी बिलांत पैसा घालावयाचा नाही, ह्या त्यांच्या निश्चयानेहि फायदेशीर व्यवहारास नियंत्रण बसले. तसेच, अल्प मुदतीने दिलेल्या कर्जांवरहि व्याज अल्प मिळत होते. व्यापारांतल्या हुंड्यांत आणि कर्जांवर घातलेल्या बँकांच्या पैशांत थोडीच वाढ झाली, ह्याचे कारण कारखानदारांची स्वतःच्या शिल्लकांवर अवलंबून रहाण्याची वाढती प्रवृत्ति हे आहे. रोख्यांच्या खरेदीकडे बँकांस अधिक लक्ष्य द्यावे लागले, हा वरील परिस्थितीचा स्वाभाविक परिणाम होय, असे म्हटले पाहिजे.

हिंदुस्थानांतल्या प्रमुख व्यापारी बँकांस वरच्या प्रमाणेच अनुभव आला आहे. येथे चालू खात्यावरील व्याजाचा दर आतां १

टक्का असून ट्रेझरी बिलांवर ह्यापेक्षा अधिक व्याज सुटत नाही. अत्यंत अल्पकालिक परत बोलीच्या कर्जांवरील व्याजाचा दर (कॉल मनी रेट) ३ टक्का व १ टक्काहि झालेला दिसतो. एक वर्ष मुदतीच्या ठेवींवरील व्याजाचा दर २ १/२ टक्के राहिला आहे. बँक रेटहि आतां उतरल्यामुळे बँकांस त्यांच्या कर्जदारांकडून मिळावयाच्या व्याजांतहि घट झाली आहे. गिन्हाइकांकडून होणारी फायदेशीर कर्ज मागणी न वाढल्याकारणाने, कमी उत्पन्न देणाऱ्या कर्ज-रोख्यांत रकमा गुंतवणे बँकांस प्राप्त झाले आहे. जोडलेल्या बँकांच्या व्यवहाराचे आंकडे रिझर्व्ह बँकेकडून दर आठवड्यास प्रसिद्ध केले जातात, त्यांकडे पाहिले असता बँकिंगच्या धंद्यास आर्थिक मंदीची कशी विलक्षण झळ लागली आहे, हे दिसते. गेल्या सहा महिन्यांत, प्रमुख हिंदी बँकांनी आपल्या गिन्हाइकांस दिलेल्या कर्जांची एकूण रकम सुमारे वीस कोटि रुपयांनी कमी होऊन, अलीकडे सुमारे ८५ कोटि रुपयांवर घसरली आहे. व्यापारी हुंड्यांवरील कर्जे ४ कोटि रुपयांच्या आसपास होती, ती सुमारे ३ १/२ कोटींवर आली आहेत.

व्यवहारांत विशेष वाढ झाली नाही व मिळावयाच्या व्याजाच्या दरांत घट झाली तरी, इंग्लंडमध्ये व हिंदुस्थानांतहि बँकांनी वांटलेल्या डिबिहंडमध्ये म्हणण्यासारखा फरक केला नाही. लॉइड्स बँकेचे १२ टक्के, बार्क्लेचे १४ टक्के आणि मार्टिनचेहि १४ टक्के ह्याप्रमाणे प्रमुख ब्रिटिश बँकांचे डिबिहंड पूर्वीचेच कायम आहे. हिंदुस्थानांत, इंपीरियल बँकेच्या डिबिहंडचा दर १२ टक्के कायम राहिला. सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाने ६ टक्के व २ टक्के ज्युबिली बोनस दिले. बँक ऑफ बडोदाच्या १० टक्कांचा बदल झाला नाही. पंजाब आणि सिंध बँकेने १५ टक्के डिबिहंड मागील सालाप्रमाणेच दिले. बँक ऑफ इंडियाने १० टक्के वांटून १ टक्का बोनस दिले. इंग्लंडमध्ये बँकांच्या व्यवहारांत थोडीशी वाढ झाल्याकारणाने, व्याजाच्या उतरलेल्या दराचा परिणाम त्यांस कमी जाणवला. अलीकडे रोख्यांच्या खरेदी-विक्रीच्या व्यवहारांत वाढत्या प्रमाणांत बँका फायदा मिळवू लागल्या आहेत. जॉपर्यंत ह्या फायदांतली कांहीं भाग रिझर्व्हमध्ये टाकण्यांत येत आहे आणि रोख्यांच्या बाजारभावांचा वाढावा जिद्दी म्हणून हिशेबांत घरला जात नाही, तोंपर्यंत वरील फायद्याच्या बाबींचा समावेश नफा-तोटा खात्यांत करण्यास फारसा प्रत्यवाय नाही. संशयित व बुडित कर्जांसाठी तरतूद मार्गे भक्कम केली गेल्याने आणि असली कर्जे आतां फारशी शिल्लक राहिली नसल्याने त्या बाबतीत बँकांची बचत झाली. ब्रिटिश बँकांस कंपन्यांनी उभारलेल्या नवीन भांडवलाच्या भागांवर कमिशन मिळाले, त्याचीहि उत्पन्नांत भर पडली. मध्यंतरी कर्जरोख्यांच्या किंमती एकदम चढल्या तेव्हा त्यांच्या व्यवहारांत बँकांनी चांगला फायदा मिळवला आणि भक्कम रिझर्व्हचीहि तजवीज त्यांस करता आली. परंतु अशी संधी आतां पुन्हा येणे शक्य नाही. व्याजाचे दर उतरल्याने येणारी तूट अन्य बाबींतून भरून निघण्याची शक्यता नेहमी मर्यादितच असणार. म्हणून उद्योगधंदे आणि व्यापार ह्यांची पुन्हा चलती होण्यावरच बँकांचा नफा आणि डिबिहंड ही वस्तुतः मुख्यत्वेकरून अवलंबून रहाणार आहेत. जागतिक मंदीच्या परिस्थितीत विशेष सुधारणा झाली नसली तरी, खुद्द ग्रेट-ब्रिटनमध्ये अंतर्गत व्यापाराच्या चलतीस प्रारंभ झाला आहे. ह्या कारणाने तेथील बँकांस त्यांच्या व्यवहारांत नफा उरत आहे. गेल्या वर्षाच्या दृष्टीने इंग्लंड व हिंदुस्थान येथील बँकांच्या परिस्थितीतला हा भेद लक्षांत ठेवण्यासारखा आहे.

व्यापारी करार आणि हिंदुस्थान

एक काळ असा होता की, त्या वेळीं एका राष्ट्रानें दुसऱ्या राष्ट्राशीं विशिष्ट मालाच्या आयात-निर्गतीवद्दलच्या शर्तीसंबंधानें करार करणे अनावश्यक आणि वेडेपणाचेंहि समजलें जात असे. व्यापार हा अनुकूल-प्रतिकूल परिस्थितीचा व्यवहार असून केवळ सुषीचा सवदा आहे आणि कमी फायद्याच्या क्षेत्रांतून जास्त फायद्याच्या क्षेत्रांत तो धंदेवाल्यांच्या मार्फत जाणार, ह्या प्रचलित कल्पनेनें राष्ट्रीय सरकारें व्यापारी करारांच्या भानगडीत फारशी पडत नसत. आंतरराष्ट्रीय तहांमध्ये सुल्या किंवा सवलतीच्या देवघेवीबाबत कलमें असत, हें सरे आहे, परंतु व्यापारी करारांस आज जें विस्तृत व राष्ट्रीय आवश्यकतेचें महत्त्व प्राप्त झाले आहे, तें महायुद्धाच्या काळापूर्वी अस्तित्वांत नव्हतें. त्या युद्धाच्या समाप्तीनंतर व त्याचा परिणाम म्हणून ज्या राजकीय व आर्थिक घडामोडी झाल्या त्यांमध्ये प्रत्येक राष्ट्राच्या सरकारास आपल्या लोकांच्या उद्योगधंद्यांच्या व व्यापाराच्या वृद्धीसाठी व संरक्षणासाठी नवीन धोरण स्वीकारावें लागलें. कित्येक राष्ट्रांच्या हातून त्यांच्या संवयीच्या पूर्वीच्या बाजारपेठा निसटल्या आणि त्यांमध्ये इतरांचें वर्चस्व स्थापन झालें. स्वतःच्या देशांतलें गिन्हाईक स्वकीय धंदेवाल्यांसाठी राखून ठेवणें आणि बाहेरचे गिन्हाईक त्यांस उपलब्ध करून देणें ह्या दिशेनें राष्ट्रीय सरकारांचे प्रयत्न चालू झाले. ग्रेटब्रिटन व फ्रान्स आणि कांहीं अंशीं जपान ह्यांनीं आपल्या वर्चस्वाच्या मर्यादेत असलेल्या देशांच्या परस्पर व्यापाराचें नियंत्रण करून त्यांचे गट बनवले आहेत. जोंपर्यंत इंग्लंडमध्ये सुल्या व्यापाराच्या तत्त्वाचा बोलबाला होता, तोंपर्यंत, सवलती देण्यास संरक्षक जकाती असाव्या लागतात, त्यांच्या अभावांमुळे तेथील सरकारास व्यापारी करारांच्या मार्गांत पाऊल टाकणेंच अशक्य होतें. परंतु त्या देशांत ब्रिटिश उद्योगधंद्यांस संरक्षण देण्याचें धोरण उचडपणें स्वीकारलें गेलें तेव्हां तेथील सरकारास सवलतीच्या जकातीचा, व्यापारी गटांचा आणि व्यापारविषयक करारांचा मार्ग मोकळा झाला. प्रत्येक देशाशीं होणाऱ्या आयात-निर्गतीस अनुलक्षून, तुम्हीं आमचा विशिष्ट माल सवलतीनें घ्याल तर आम्हीं तुमचा विशिष्ट माल तसाच सवलतीनें आंत घेऊं देऊं अशा तऱ्हेचे करार ब्रिटिश सरकारनें अलीकडे केले आहेत. ब्रिटिश साम्राज्याचा घटक ह्या नात्यानें हिंदुस्थानावरहि ह्या नवीन धोरणाचा परिणाम झाला असून ओटावा करार हें त्याचें प्रसिद्ध उदाहरण आहे.

ओटावा करार हिंदुस्थानावर बंधनकारक झाल्यापासून हिंदुस्थानच्या परराष्ट्रीय व्यापारांत काय वाढ-घट झाली आहे, आणि तो करार ह्या देशाच्या सरकारानें पुढें चालू ठेवावा किंवा नाही हा अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न सध्या उपास्थित झाला आहे. त्यासंबंधाची आंकडेवार माहिती सरकारनें प्रसिद्ध केली असून त्याची चर्चा मध्यवर्ती कायदेमंडळाच्या चालू अधिवेशनांत व्हावयाची आहे. ओटावा करारामुळे हिंदुस्थानच्या व्यापाराचें किती हितानहित झालें ह्या विषयाचें अनुमान वरील तुलनात्मक माहितीवरूनच काढलें पाहिजे, हें उघड आहे. त्या कामीं लोकांस सहाय व्हावें म्हणून व्यापाराच्या आंकड्यांविषयी विवेचनात्मक सूचकपत्रकें सरकारमार्फत अलीकडे प्रसिद्ध झालीं आहेत. ओटावा-करार, हिंद-ब्रिटन करार आणि नवीन राज्यघटनेत दाखल झालेलीं निर्बंधांची तत्त्वे हिंदुस्थानच्या जगांतील बाजार-

पेठांतल्या विशिष्ट परिस्थितीस अनुकूल आहेत किंवा कसें हा येथें विचाराचा महत्त्वाचा विषय आहे. हिंदुस्थानाच्या शेतीच्या व इतर कच्च्या मालास ब्रिटिश साम्राज्यापेक्षां त्याच्या बाहेर ज्यास्त विस्तृत गिन्हाईक आहे आणि हिंदुस्थानांत मालाची आयात होते, तीपैकी मोठा हिस्सा मात्र ग्रेटब्रिटनमधून येतो. ही वस्तुस्थिति येथें लक्षांत ठेवणें जरूर असून साम्राज्यांतर्गत देशांस आम्हीं विशेष सवलती दिल्यास आमच्या व्यापारास बाहेरच्या देशांत मज्जाव होण्याची भीति आहे, ही गोष्टहि विसरून चालावयाचें नाही. ओटावा करारासारख्या नियंत्रणानें हिंदी व्यापार बांधला गेला असतां दुसऱ्या देशांशीं अनुकूल असे करार करण्यास येथील सरकारास पुरेसा वाव मिळणार नाही, हें उघड आहे. हिंदुस्थानची शेती, उद्योगधंदे आणि व्यापार ह्यांचा विस्तार व उत्कर्ष ज्या मार्गांनीं होईल ते चोखाळण्याची आणि त्या रीतीनें परराष्ट्रांशीं परिस्थितीशीं जुळतील असे करार करण्याची हिंदी सरकारास मुभा असावयास पाहिजे. ओटावाच्या व इतर करार ह्यांच्या इष्टानिष्ठतेची छाननी करतांना हें तत्त्व घ्यानांत बाळगलें गेलें पाहिजे आणि त्याप्रमाणें कृति व्हावयास हवी. आर्थिक स्वावलंबनाचा व स्वयंसिद्धतेचा आतां जगभर सर्वत्र पायंडा पडला असल्यानें स्वहितसिद्धचर्य हिंदुस्थानासहि त्याच मार्गांनीं जाणें प्राप्त आहे.

जाहिरात कोठें व कशी द्यावी ?

इंग्लंडमधील सेल्स मॅनेजर्स असोसिएशन आपल्या सभासदांकडून, त्यांच्या जाहिरात देण्याच्या पद्धतीसंबंधानें माहिती मागवत आहे. त्यासाठी काढण्यांत आलेल्या प्रश्नपत्रिकेतील कांहीं प्रश्न खाली दिले आहेत. त्यांवरून, जाहिराती देतांना किती सूक्ष्म विचार करावा लागतो व प्रत्येक धंदेवाल्यानें ह्या संबंधांत सर्व तऱ्हेची माहिती जमवून आपल्या जाहिरातीची योजना करणें कसें जरूर असते, ह्याची कल्पना येईल.

प्रश्नपत्रिकेतील कांहीं प्रश्न

- १ जाहिरातीप्रीत्यर्थ खर्चण्यांत येणारी रकम आपण दरवर्षी नक्त अशी ठरवतां, का ती आपल्या विक्रीवर अवलंबून असते ? जर विक्रीवर ती अवलंबून असेल, तर आपण आधी झालेली विक्रीच फक्त विचारांत घेतां, की अपेक्षित विक्रीवर जाहिरातीची मांडणी अवलंबून ठेवतां ?
  - २ विक्रीखाल्याचा मॅनेजर व जाहिरात मॅनेजर ह्यांचीं कामें एकमेकांच्या सल्ल्यानें चालतात का ?
  - ३ मोठ्या प्रमाणावर जाहिरातीची मोहीम सुरू करण्यापूर्वी कांहीं विवक्षित भागांत तत्संबंधी प्रयोग करून पहातां का ?
  - ४ दुकानाची पुढची बाजू आकर्षक करण्यांत सर्वांत ज्यास्त हुशारी कोण दाखवतो, ह्याविषयी चढाओढ लावण्यांत येते का ?
  - ५ आपल्या जाहिरातीचे फलक (पोस्टर्स) योग्य ठिकाणी लावण्यांत आले आहेत व ते सुस्थितीत आहेत, ह्याबद्दल आपले विक्रेते वरचेवर आपणांकडे माहिती पुरवतात का ?
  - ६ रेडिओवर वेळ भाड्यानें घेऊन आपली जाहिरात करता का ?
  - ७ वर्तमानपत्रें, फलक, पत्रें, प्रदर्शनें, इत्यादि बाबींत प्रत्येकीं कोणत्या प्रमाणांत खर्च होतो ?
- वरील प्रश्नांवरून, जाहिराती देणें हें कसें एक शास्त्र आहे, ह्याची कल्पना येईल. वरील प्रश्न इकडील व्यापाऱ्यांस व कारखानदारांस मार्गदर्शक होण्याजोगे आहेत.

स्फुट विचार

हेर हिटलर ह्यांचे दंडुक्याचे अर्थशास्त्र

राष्ट्रसंघास धाड्यावर बसवून इटलीने अँबिसीनियावर पाश्चात्य सुधारणा लादण्याच्या निमित्ताने युद्ध सुरू केल्यापासून जर्मनी सारख्या राष्ट्रांच्या तोंडास पाणी सुटले आहे आणि आपणांसहि युरोपच्या बाहेरील देशांत दंडुक्याच्या जोरावर वसाहती स्थापण्यास हरकत कां व्हावी असे त्यांतले राजकीय नेते उघडपणाने विचारू लागले आहेत. अँबिसीनियांत इटलीने घातलेल्या धुडगुसाचा परिणाम जगांतील शांतता आणि आंतरराष्ट्रीय सलोखा ह्यांवर कसा होत आहे, इकडे लक्ष्य देऊन राष्ट्रसंघांतील पुढारी राष्ट्रांनी वेळीच सावध होऊन दंडुकेशाहीचा व अन्यायाचा प्रतिकार करण्यास सज्ज झाले पाहिजे. राष्ट्रसंघ हतबल आहे असे दिसताच जर्मनीसारखी राष्ट्रं दुर्बल लोकांच्या मुलखावर स्वाच्या करून त्यांच्या स्वातंत्र्याचे हरण करण्यास यत्किंचितहि मार्गोपुढे पहाणार नाहीत, अशी चिन्हे स्पष्ट दिसत आहेत. हेर हिटलरने तर जाहीर घोषणा करून आपण राष्ट्रसंघ किंवा तहनामे ह्यांची पर्वा करीत नाही, असे स्पष्टपणे बोलून दाखविले आहे. वसाहतींनी कच्चा माल पुरवावा आणि त्याच्या मोबदला, औद्योगिक उन्नतीत पुढे गेलेल्या देशांनी पक्का माल द्यावा, अशा रीतीचा विनिमय दोघांच्याहि हिताचा आहे, अशी एका काळी दृढ समजूत होती. ती चुकलेली असून पौरस्त्य देश व वसाहती ह्यांसहि कारखाने काढून आपली औद्योगिक प्रगति करता येते आणि ती त्यांनी घडवून आणणे इष्ट आहे, हा सिद्धांत प्रत्यक्ष कृतीने व अनुभवाने खरा करून दाखविला आहे. असे नसते तर आर्थिक उन्नतीच्या शिखरास जाऊन पोहोचलेले अमेरिकन राष्ट्र आज इंग्लंडची मागसलेली व परावलंबी 'वसाहत' म्हणून राहिले असते. कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, न्यूझीलंड, बगैरे ब्रिटिश वसाहतींतहि युरोपियन राष्ट्रांप्रमाणे उद्योगधंद्यांचा उत्कर्ष झालेला आपण पहातो. हेर हिटलर ह्यांचे राजकारणमिश्रित अर्थशास्त्र ह्याहून निराळे आहे. युरोपियन राष्ट्रांस कच्चा माल पाहिजे आहे, आणि त्याकरिता दंडुक्याच्या जोरावर पौरस्त्य वसाहती पादाक्रांत करण्याचा त्यांस नैसर्गिक हक्क आहे, असे नुकतेच स्वच्छ सांगितले आहे. जेती पाश्चात्य राष्ट्रं एकदा का शांततेची भाषा बोलू लागली आणि वसाहतींच्या लोकांस स्वराज्याची गोडी लागू देऊ लागली की त्या लोकांचे युरोपवरचे अवलंबन नाहीसे होऊन ते युरोपियन राष्ट्रांची मुर्वत ठेवणार नाहीत हा त्यांचा कोटिक्रम राष्ट्रसंघाच्या मुळावरच घाव घालणारा आहे. पौरस्त्य राष्ट्रांनी आपली आर्थिक उन्नति कधीच करून घेऊ नये आणि सदा पाश्चात्यांचे अंकित रहावे, ही हेर हिटलरांची विसाव्या शतकांतल्या पाश्चात्य संस्कृतिविषयीची कल्पना अजब आहे, ह्यांत संशय नाही. ज्या तत्त्वांवर राष्ट्रसंघाची उभारणी झाली, त्यांचे पालन करण्याचे कर्तव्य त्यांच्या पुरस्कर्त्यांनी इमानाने बजावले नाही, तर सर्व जगावर महायुद्धासारखी आपत्ति पुन्हा कोसळल्यावाचून रहाणार नाही, ह्याची त्यांस आठवण करून देण्याची आवश्यकता वास्तविक भासू नये. मुसोलिनी व हिटलर ह्यांचे भरमसाटपणाचे उद्गार जगास भयसूचना देण्यास पुरे आहेत.

इहदी सरकारचे आर्थिक धोरण

मुंबईच्या इंडियन चेंबर ऑफ कॉमर्सच्या वार्षिक सभेचे प्रसंगी झालेल्या भाषणांत हिंदुस्थान सरकारच्या अलीकडील आर्थिक

धोरणावर करण्यांत आलेल्या टीकेतील एक दोन महत्त्वाच्या मुद्यांचा उल्लेख येथे करणे जरूर आहे. गेल्या सालचे चेंबरचे अध्यक्ष, श्री. मनु सुभेदार, यांनी हिंदी सरकारचे फंडनवीस, सर जेम्स ग्रिग, ह्यांच्या अमदानीत स्वदेशी धंद्यांस द्यावयाच्या संरक्षणाबाबत पद्धतशीर पीछेहाट चालली असल्याबद्दल तक्रार केली. ग्रेटब्रिटनमध्येहि औद्योगिक संरक्षणार्थ धोरण अमलांत आले असतां येथील सरकारने सुल्या व्यापाराच्या तत्त्वास कवटाळू न पाहिले हे विपरीत असून लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीच्या लोकपक्षीय सभासदांनी संरक्षक जकार्तीचा प्रश्न घसास लावावा, अशी त्यांनी सूचना केली. टारिफ बोर्डाच्या शिफारसीस फांटे फोडून देशी धंद्यांस संरक्षण नाकारण्याचा सरकारने पाडलेला प्रघात अनिष्ट असून चवदा वर्षांपूर्वी फिस्कल कमिशनने आणि कायदे मंडळाने मान्य केलेल्या तत्त्वांशी विसंगत आहे. अलीकडे जगांत चाललेल्या घडामोडी लक्षांत घेतां त्यांच्याशी मेळ घालण्यासाठी ह्या संबंद प्रश्नाचा पुन्हा विचार होऊन फिस्कल कमिशनच्या शिफारसीच्या पुढे जाण्याचा काळ आला आहे, हा श्री. सुभेदार यांचा अभिप्राय सर्वस्वी रास्त आहे. सर जेम्स ग्रिग हे अर्थशास्त्राच्या जीर्ण व निरुपयोगी झालेल्या सिद्धांतांचे पुरस्कर्ते आहेत, त्यामुळे हिंदुस्थानची शेती, उद्योगधंदे व व्यापार ह्यांस उत्तेजन देण्याच्या बाबतीत ते उदासीन आहेत. त्यांचा परिणाम देशाच्या आर्थिक स्थितीवर प्रतिकूल रीतीने होत आहे. आयात जकार्ती कमी झाल्या असतां परदेशांतून येणारा माल स्वस्त होऊन जनतेचा फायदा होईल, ही सरकारची विचारसरणी सकृदृशींनी ग्राह्य वाटते, पण तिचा फोलवणा श्री. सुभेदार ह्यांनी स्पष्ट करून दाखवला. बाहेरून स्वस्त माल ज्यास्त आला असतां देशी धंद्यांची गैरसोय तर होईलच, परंतु आयात वाढून त्या मानाने निर्गत व्यापार न वाढल्याने सोने बाहेर पाठवूनहि परराष्ट्रीय देण्या-घेण्याची तोंडभिळवणी करणे आजच कठीण होत आहे, ते ज्यास्त अवघड होईल. सारांश, हिंदी सरकारचे सर्वच आर्थिक धोरण राष्ट्रीय प्रगतीच्या दृष्टीने योग्य रीतीने आंखणे अगत्याचे झाले आहे, ह्यांत शंका नाही.

स्वस्त भांडवलचा योग्य उपयोग होण्याची आवश्यकता

लोकरीच्या स्वदेशी धंद्यास संरक्षण न मिळाल्याने त्याची झालेली अवस्था आणि कापसाच्या गिरण्यांस आज असलेले संरक्षण जकार्ती कमी होऊन नाहीसे झाले तर त्या धंद्यावर ओढवणारे संकट, ह्यासंबंधाने चार शब्द बोलून श्री. रहिमतुल्ला चिन्नीय, इंडियन चेंबरचे नवीन अध्यक्ष, यांनी श्री. मनु सुभेदार ह्यांच्या भाषणाचा अनुवाद केला. चालू वर्षाकरता निवडलेले उपाध्यक्ष, श्री. ए. डी. श्रॉफ, ह्यांनी सर जेम्स ग्रिग यांच्या चुकीच्या व अनिष्ट धोरणावर कडक टीका केली. त्यांनी पुढे मांडलेला महत्त्वाचा मुद्दा, सध्या भांडवल विपुल आणि स्वस्त झालेले आहे, त्याचा योग्य उपयोग औद्योगिक प्रगतीच्या कामी लोकांनी करून घेण्याच्या आवश्यकतेसंबंधाने होता. मुंबईच्या कापसाच्या गिरण्या हलाखीत आहेत, त्यांपैकी ज्यांची कार्यक्षमता कमी दर्जाची आहे, त्या बंद ठेवून बाकीच्यांत सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रयत्न कारखान्यांच्या मालकांनी सहकारितेने केला तर त्यांस यश येईल आणि ह्या योजनेकरितां सध्या भांडवल मुबलक मिळण्यासारखे आहे त्याचा उपयोग करण्यांत आला पाहिजे, अशी विधायक सूचना श्री. श्रॉफ ह्यांनी केली. गिरण्यांच्या कंपन्यांनी ठेवीच्या ऐवजी दिवेंच-सच्या किंवा प्रेफरन्स भागांच्या मार्गाने भांडवल उभारावे आणि ह्या रीतीने बाजारांत कर्ज काढल्याने आपल्या पतीस घका

लागेल ही आमक समजूत त्यांनी टाकून घावी असे त्यांचे म्हणणे आहे. सध्याच्या विपुल भांडवलच्या अनुकूल परिस्थितीचा पूर्ण फायदा गिरणीवाल्यांनी घेतला पाहिजे असे सांगतांना मुंबईतल्या बँकांनी आपल्या गिऱ्हाइकांकडून घ्यावयाच्या व्याजाचा किमान दर संगनमत करून निश्चित केला आहे, त्या धोरणाचा श्री. श्रॉफ यांनी उल्लेख केला आणि ह्या योगाने धंदे व व्यापार ह्यांतली मंदी दूर होण्याची प्रवृत्ति दिसत आहे, तिला अडथळा येईल असे मत प्रदर्शित केले. व्यापाराच्या चलतीस अनुकूल असे वातावरण निर्माण करण्याची खटपट रिझर्व्ह बँकेने चालविली आहे, तिलाहि बँकांच्या वरील धोरणाचा व्यत्यय येणार असल्याने ते टाकून देण्यात यावे, अशी त्यांनी सूचना केली. पडून राहिलेल्या पैशाचा आणि उतरलेल्या व्याजाच्या दराचा योग्य उपयोग धंद्यांच्या वाढीस अवश्य करून घेतला गेला पाहिजे, हे श्री. श्रॉफ ह्यांचे म्हणणे विचार करण्यासारखे असून त्याप्रमाणे कृति होणे अगत्याचे आहे.

जर्मन रेल्वेजची सांपत्तिक हलाखी

हिंदुस्थानांतल्या रेल्वेजचे बजेट थोड्याच दिवसांत लेजिस्लेटिव्ह असेंब्लीपुढे मांडले जाईल, त्यावेळी ह्या व्यापारी स्वरूपाच्या सरकारी खात्याची परिस्थिती कमी बिकट झाली आहे की काय व तीमध्ये कांहीं सुधारणा होण्याची चिन्हे आहेत किंवा कसे, हे दिसून येईल. जर्मनीतल्या रेल्वेज हिंदी रेल्वेज प्रमाणेच सरकारी म्हणजे राष्ट्रीय मालकीच्या असल्याने त्यांच्या सांपत्तिक स्थितीचा सरकारच्या बजेटाशी निकट संबंध येतो; आणि त्याहि प्रचलित आर्थिक मंदीच्या भोवत्यांत सापडल्या आहेत, असे दृष्टोत्पत्तीस येते. जर्मन सरकारचे राजकीय व आर्थिक धोरण आणि रेल्वेजचे उत्पन्न ह्यांचा परस्परांवर विलक्षण परिणाम झालेला आहे. त्या सरकारने देशातील बेकारीनिवारणार्थ रस्त्यांची वगैरे कामे काढली असून त्यासाठी पुष्कळ खर्च होत आहे आणि बाजारभाव चढले आहेत. रेल्वेजचा विस्तार चालला आहे, एवढेच नव्हे तर जर्मनीत मोठमोठे हमरस्ते तयार करण्याच्या योजनांसहि पैसा पुरवावा लागत आहे. तसेच, लढाऊ शस्त्रांचे बनवण्याच्या कारखान्यांस भरपूर काम दिले जात असून त्यांत मोठ्या प्रमाणांत भांडवल गुंतून रहात आहे. हे धोरण चालू ठेवण्याचा जर्मन सरकारचा निश्चय नुकताच जाहीर करण्यांत आला आहे आणि त्या कारणाने रेल्वेजना स्वस्त भांडवल मिळणे दुरापास्त झाले आहे. ह्या सर्व कारणांच्या योगाने जर्मन रेल्वेजच्या चालू सालच्या बजेटांत मोठी तूट येत आहे आणि ती अंशतः भरून काढण्यास वहातुकीचे दर वाढवण्यांत येणार असून शक्य त्या बाबींत बचत करण्याचा विचार चालू आहे. वर निर्दिष्ट केलेला जादा बोजा जर्मन रेल्वेजवर नसल्यास त्यांस आजमितीसहि फायदा होईल हे स्पष्ट दिसते. तथापि, आपल्या राजकीय धोरणास अनुसरून त्यांतून शक्य तितके उत्पन्न काढावयाचे असा नात्सी पक्षाचा निश्चय दिसतो.

हिंदी सुशिक्षितांमधील बेकारीची उपपत्ति

कोणत्याहि धंद्यांत पैसा मिळण्याजोगा असेल, तर सुशिक्षित माणसे त्यांत पडतात, सामाजिक व धार्मिक बंधनांस जुगारून देण्यास ते तयार असतात आणि अशिक्षितांचे काम आपण सहज व चांगले करू, अशी त्यांस खात्री वाटते, तर मग शेती, हस्तव्यवसाय, इत्यादि धंद्यांत ते कां पडत नाहीत? 'दि गंगा'

ह्या लाहोरच्या त्रैमासिकांत वरील प्रश्नांचे उत्तर देण्याचा प्रयत्न करण्यांत आला आहे. त्याचा मथितार्थ एणेप्रमाणे आहे:—वरलि प्रकारच्या धंद्यांत फारशी प्राप्ति होत नाही, हे यांचे खरे कारण आहे. शेतकरी व किरकोळ उद्योगधंद्या करणारे लोक आपला चरितार्थ कसाबसा जेमतेम भागवू शकतात; सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत खपून सुद्धा पोट भरण्याची त्यांस मारामार पडते. अशा स्थितीत आतेघांवर अवलंबून राहून पोट भरले व आसरा मिळाला, तर मग काम कोण करतो? ही प्रवृत्ति सुशिक्षितांच्या बेकारीचे मूळ आहे. दक्षिण आफ्रिकेतील श्वेतवर्णीय कामगारांचा दाखला येथे देतां येईल. श्वेतवर्णीयांची भारी मजूरी देऊन त्यांस कामावर ठेवण्याइतके धंदेवाल्या मालकांजवळ काम नाही व तद्देशीय लोकांचे काम इतके हलके व कमी प्राप्ति देणारे असते की, श्वेतवर्णीय कामगारांस ते करण्यापेक्षा आपली गरबीच वरी वाटते. ह्याच तऱ्हेचे अंतर हिंदुस्थानांत सुशिक्षित व अशिक्षित ह्यांमध्ये आढळते. शिक्षितांच्या पगाराची रकम ठरविली गेली, तेव्हां इंग्लंडमधील रहाणीचे मान इंग्रज अधिकाऱ्यांचे नजरेसमारे होत. इकडे बेकारीचे प्रमाण वाढत असतांना नोकरीत असलेले लोक आपल्या भोवती स्वतंत्र वातावरण निर्माण करून युरोपियन अधिकाऱ्यांबरोबर समतेचा दर्जा मिळावा म्हणून खटपट करीत आहेत. बेकारीचा प्रश्न त्यांच्यापुढे उभा रहात नाही व त्यांचे हितसंबंधहि बेकारांस अनुकूल असत नाहीत. ही परिस्थिती फार काळ टिकणार नाही; जनतेची प्रगति होईल त्या बरोबरच ह्या सुशिक्षितांसहि एक पायरी खाली यावे लागेल, असा इशारा सदरहु लेखांत दिलेला आहे.

रिझर्व्ह बँकेचे पहिले वर्ष

ता. १ एप्रिल, १९३५ रोजी रिझर्व्ह बँकेच्या कामास सुरवात झाली, तेव्हांपासून ३१ डिसेंबर, १९३५ अखेरचा तिचा प्रथम वार्षिक अहवाल, ३ फेब्रुवारी रोजी कलकत्ता येथे भरणाऱ्या पहिल्या वार्षिक साधारण सभेपुढे मंजूरीसाठी मांडण्यांत आला. शेतीच्या धंद्यास लागणारा पैसा पुरवण्याच्या बाबतीत उपास्थित होणाऱ्या प्रश्नांचा विचार करून त्यासंबंधांतील व्यवस्था करण्याकरतां रिझर्व्ह बँकेने एक स्वतंत्र विभाग स्थापन करावा, अशी तरतूद कायद्यामध्ये करण्यांत आलेली आहे. मि. डार्लिंग ह्यांचा तत्संबंधाचा अहवाल सरकारपुढे आहे, पण निश्चित निर्णय अगळी योजना अजून झालेली नाही. रिझर्व्ह बँकेच्या भागांस किती प्रचंड मागणी आली होती, ह्याची कल्पना भाग विक्रीस निघाले, त्यावेळी प्रसिद्ध झालेल्या आंकड्यावरून लक्षांत येण्याजोगी आहे. एकूण ५७४ अर्ज स्वीकारण्याच्या कचेऱ्यांत १,३४,५५८ अर्जदारांनी ९ कोटी रुपयांच्या भागांची मागणी केली! बँकेचे काम सुरळीतपणे चालून वर्षअखेर तिच्या व्यवहारांत ५६ लक्ष रुपये निवळ नफा उरला. त्यांतून भागीदारांस ३३ टक्के दराने डिव्हिडंड देण्यास १३ लक्ष १२ हजार रुपये लागतील.

जाहीर व्याख्यान

बुधवार ता. ५-२-३६ रोजी सायंकाळी ६ वाजतां भारत इतिहास संशोधक मंडळ मंदिरांत प्रो. वामन गोविंद काळे एम्. ए. यांचे 'पुण्यांतील एका सराफाच्या शके १६७२ चे वर्हीतील पाने' या विषयावर व्याख्यान होईल. जिज्ञासू व अर्थशास्त्राभ्यासू यांनी अवश्य यावे.

पैशाच्या वर्गावर्गीची सहकारी संस्थांची व्यवस्था

(२)*

(लेखक:—श्री. ल. म. जोशी, बी. कॉम., सर्टि. ए. आय. आय. बी., मुंबई.)

वर वर्णिलेल्या व्यवस्था चिरस्थायी व प्रगतिपर होण्यास संघटनेची आवश्यकता होती. सुमारे ७-८ वर्षांपूर्वी ह्या इलाख्यातील काहीं तज्ज्ञ माणसांनी सहकारी बँकांची परिषद भरवून, सहकारी चळवळीचा प्रसार आणि तिची सर्वांगीण उन्नति व्हावी या स्तुत्य हेतुने एक योजना अमलांत आणण्याचे ठरविले आणि ज्या ज्या सहकारी बँकां तीमध्ये सामील होतील त्या सर्वांनी परस्परांमधील, अगर परस्परांकडे वेळोवेळी पाठविल्या जाणाऱ्या चेक्सची वसुली विनाकमिशन करावी असे ठरले. या योजनेमुळे तिहेरी फायदा झाला. एक तर सहकारी बँकांची सुसंघटना व एकीकरण होऊन परस्परांचा व्यापार वाढीस लागला. दुसरे, खातेदारांस अल्प कमिशनवर दूरदूरच्या ठिकाणचे चेक्स वसूल करता येऊ लागले व तिसरे, पैशाचे अंतर्गत देवघेवीचे व्यवहार सुलभ, स्वस्त व झपाट्याने होऊ लागले.

या योजनेतील अगदी अलीकडील प्रगति म्हणजे कित्येक सहकारी बँका मध्यवर्ती सहकारी बँकेचा इंपीरिअल बँकेसारखाच—किंवा आतां रिझर्व बँकेसारखाच—उपयोग करून घेऊ लागल्या आहेत, ही होय. म्हणजे असे की, ट्रेझरी अगर सब-ट्रेझरी मधून पैसे नेण्याची अगर आणण्याची दगदग करण्यापेक्षां मध्यवर्ती बँकेत एक खाते उघडून दुसरे, आपल्या नजीकच असलेल्या तिच्या एखाद्या शाखेत उघडणे, व ज्या ज्या वेळी आपणांस जरूर भासेल त्या त्या वेळी आपल्या येथे हुंड्या व चेक्स विकून जमा झालेले पैसे मध्यवर्ती बँकेत व मध्यवर्ती बँकेकडून आपणांकडे नेण्याआणण्याची व्यवस्था करणे त्यांस फारच सोईस्कर होऊ लागले आहे. इतकेच काय, पण आपले चेक्स विनाकमिशन मध्यवर्ती बँकेकडून अगर तिच्या शाखेकडून marked good for payment करवून घेऊन या पैशाची देवघेव ताबडतोब करवून घेणे हे देखील या सहकारी बँकांस अगदी शक्य झाले आहे.

रिझर्व बँकेसारखी कोणत्याहि तऱ्हेने स्थिति नसतांना व पैशांचे अंतर्गत देवघेवीचे व्यवहार सुलभ होऊन तदनुषंगिक सर्व फायदे मिळत असतांना, काहीं सहकारी बँकांनी मध्यवर्ती बँकेस विनाकमिशन आणि शिवाय पोस्टेज वगैरेसारखा प्रत्यक्ष केलेला खर्चही न देतां तिचेकडून हे काम करवून घ्यावे किंवा नाही; मध्यवर्ती बँकेने ते तसे करावे किंवा नाही; किंवा केल्यास कमिशन घ्यावे की प्रत्यक्ष आलेला खर्चच घ्यावा; की तो सुद्धा घेऊ नये, हे सर्व मुद्दे वादग्रस्त आहेत. त्यांचा विचार केल्यास मुख्यतः तीन पक्ष संभवतात.

(१) प्रथम पक्षाचे मतें, अर्बन बँकांस सेंट्रल अगर प्रोविन्सिअल बँकेप्रमाणे ठिकाणिकाणी आपल्या शाखा स्थापन करण्याची मुभा नसल्यामुळे त्यांस आपला अंतर्गत व्यापार वाढविण्यास मध्यवर्ती बँकेचीच मदत घ्यावी लागते. तेव्हां इतर अर्बन बँकांस ज्या सवलती मिळत नाहीत त्या मध्यवर्ती बँकेस मिळत असतांना तिने अर्बन बँकांकरितां अगर इतर सहकारी बँकांकरितां पैशांचे देवघेवीचे व्यवहार विनाकमिशन करण्याची थोडीशी

झिज सोसण्यास काहींच हरकत नाही. यामध्ये मध्यवर्ती बँकेचे विशेषसे नुकसान न होतां लहान लहान सहकारी बँकांचा थोडा फायदा होईल. दुसरे, एकाच गांवां अर्बन व सेंट्रल अगर प्रोविन्सिअल सहकारी बँकेची शाखा स्थापन झाली असल्यास प्रत्यक्ष अनुभव असा येतो की, प्रोविन्सिअल अगर सेंट्रल बँकेची पत्त अर्बन बँकेपेक्षां केव्हांहि जास्त असल्यामुळे चेक्स, ड्राफ्ट्स, रेल्वे रिसीट्स किंवा मुदत व दर्शनी हुंड्या यांचा व्यापार सहाजिकच सेंट्रल अगर प्रोविन्सिअल बँकेमार्फतच केला जातो. हा एक फारच मोठा फायदा या बँकांस मिळत असल्यामुळे वर दर्शविलेली सवलत लहान लहान सहकारी बँकांस देण्यास त्यांस विशेष अडचण पडण्याचे काहींच कारण नाही. तिसरे असे की, सेंट्रल अगर प्रोविन्सिअलसारख्या मोठ्या बँकेने इतर लहान लहान सहकारी बँकांस काहीं सवलती देऊन मदत करणे सहकारी तत्त्वास पोषकच होईल व त्यामुळे पर्यायाने मध्यवर्ती बँकेचा फायदाच होईल. या सर्व कारणांस्तव मध्यवर्ती बँकेने इतर सहकारी बँकांकरितां पैशांचे अंतर्गत देवघेवीचे व्यवहार काहीं मोबदला अगर खर्च न घेतां करावे असे प्रथम पक्षाचे मत आहे.

(२) दुसऱ्या पक्षाचे म्हणजे असे की, अंतर्गत देवघेवीचे व्यवहार बँकांबँकमध्ये चोख रीतीने होत असल्यास त्यांवर मध्यवर्ती बँकेकरितां कमिशन घेण्यांत येऊ नये. म्हणजे असे की, एखाद्या खातेदाराच्या अगर व्यापाऱ्याच्या नांवेंचेक अगर हुंडी काढली असल्यास त्यावर कमिशन घेऊ नये. पण एकाच गांवांत अर्बन व सेंट्रल सहकारी बँक असतांना हुंडणावळीचे व्यापारांत जमा झालेले, परंतु तेथे असलेल्या दुसऱ्या बँकेत आपल्या खाती जमा केलेले पैसे परस्पर त्या बँकेवर चेक काढून एकाद्या बँकेस दुसऱ्या एकाद्या विशिष्ट स्थळी पाठवावयाचे झाल्यास यांत त्या बँकेचा स्वार्थी हेतु असल्यामुळे त्या व्यवहारावर कमिशन जरूर घेण्यांत यावे. तसेच, वेळ पडल्यास अगदी शेवटचा उपाय म्हणून मध्यवर्ती बँकेने या सवलतीचा गैरवाजवी फायदा घेणाऱ्या सहकारी बँकेचे खातेच अजीबात बंद करावे. म्हणजे चेक्सचे व हुंड्यांचे दळणवळण अगर अभिसरण यांत कोणत्याहि तऱ्हेने आडकाठी न येतां या सवलतीच्या मुळाशी असलेला विशिष्ट हेतु साध्य होईल

(३) तिसऱ्या पक्षाचे मतें, लहान लहान सहकारी बँकांस अगर इतर सहकारी बँकांस लागणारा पैसा वरचेवर पुरविण्यास मध्यवर्ती बँकेस बराच त्रास, श्रम, वेळ व खर्च सोसावा लागतो. म्हणजे असे की, जवळ असलेल्या पैशापैकी अगदी कमीतकमी पैसा जवळ ठेवून बाकीचा कोठे तरी गुंतवून ठेवण्याचे बँकांचे सर्वसाधारण धोरण असल्यामुळे अगाऊ कोणत्याहि तऱ्हेची सूचना नसतांना एकदम मागणी आल्यास चटकच पुरवठा करतां यावा एवढ्याकरितां तिला मुद्दाम तशी व्यवस्था करावी लागते. तसेच, पत्रव्यवहार वगैरे इतर गोष्टीहि तीसच करव्या लागत असल्यामुळे या कामी स्टेशनरी, पोस्टेज व कामदार मंडळींचा खर्चही बराच वाढतो. तेव्हां, अगोदरच सर्व व्यवहार “कमीत कमी फायदा ठेवून जास्तीत जास्त सवलती” देण्याच्या तत्त्वावर चालू असतांना त्यांतच आणखी, पैशावरील व्याजाची सुट, स्टेशनरी, पोस्टेज व कामदार मंडळींचे पगार वगैरेसारखे येणारे खर्च स्वतःचे शिरावर लादून घेऊन आणखी विनाकमिशन पैशांचे देवघेवीचे व्यवहार करण्याची सवलत द्यावयाची, हे मध्यवर्ती बँकेस जरी अगदी अशक्य नसले तरी व्यावहारिक दृष्ट्या ते बरोबर होणार नाही. तेव्हां, तीस या कामाबद्दल व त्याकरितां

* पहिला लेखांक ता. २९ जानेवारीचे अंकांत प्रसिद्ध झाला आहे.

सोसांच्या लागणाऱ्या झिजेबद्दल कांहीं तरी मोबदला मिळावा हेहि अगदी योग्य आहे.

इतके परस्पर विरोधी असे विचारप्रवाह प्रस्तुत विषयाच्या चर्चेत वहात असलेले आढळतात. तथापि कोणत्याहि एकांतिक कल्पनेचा कोणी आग्रह धरणे सहकारी चळवळीच्या हिताच्या दृष्टीने इष्ट नाही असेच समजूतदार कार्यकर्त्यांस वाटल्यावांचून रहाणार नाही. तेव्हां, शक्य तितक्या लवकर ह्या वादांतून कांहीं तरी मार्ग काढून सुवर्ण-मध्य गाठण्याचा सर्व सहकार्यांबंधुनी विचार करावयाचा ठरविल्यास, सर्वसाधारणपणाने मार्गदर्शक व आदर्शभूत म्हणून मानल्या जाणाऱ्या मध्यवर्ती बँकेने इतर सहकारी बँकांस विशिष्ट सवलती देतांना त्यांचेकडून कमिशन घेणे जरी योग्य नसले तरी दुसऱ्या सहकारी बँकांनीहि मध्यवर्ती बँकेस सरोस्वरिच सोसांच्या लागणाऱ्या झिजेबद्दलची भरपाई करण्याचे साफ नाकारणे हे देखील उचित नाही असेच कोणाचेहि मत पडेल असे वाटते. (संपूर्ण)

नोकराचा हलजर्गीपणा व मालकाची जबाबदारी (इंग्लंडमधील एक निवाडा)

मिसेस एचिसन नांवाच्या बाईने आपली मोटारगाडी पेज मोटर्स लि. कडे दुरुस्तीसाठी दिली. तेथे ती दुरुस्त होणार नाही, फुलहॅम येथील वर्कशॉपमध्ये ती धाडली पाहिजे, असा सल्ला तेथे बाईस मिळाला व ती तशी पाठविण्यास बाईने अनुमति दिली. त्याप्रमाणे गाडी पाठविण्यांत आली व त्याच दिवशी संध्याकाळी दुरुस्ती पूर्ण होऊन पेज मोटर्सच्या सर्व्हिस मॅनेजरने तिचा ताबा घेतला. गाडी पेज मोटर्सच्या तबेल्यांत सरळ आणण्याऐवजी सर्व्हिस मॅनेजरने त्या गाडीत आपल्या एका मित्रास व त्याच्या पत्नीस बसवून आणले. घरी जातांना वाटेत अपघात होऊन तो स्वतः व गाडीतील उतारू हे सर्व मरण पावले आणि गाडीचा चुराडा झाला. गाडी निष्काळजीपणाने हांकण्यांत आली हे सिद्ध झाले.

मिसेस एचिसनने पेज मोटर्सकडे नुकसानभरपाई मागितली, परंतु कंपनीने बचाव करतांना (१) सर्व्हिस मॅनेजरला फुलहॅम येथून गाडी आणण्याचा अधिकार नव्हता व (२) अपघाताचे वेळी गाडीचा उपयोग खासगी कामासाठी करण्यांत आला होता, कंपनीच्या कामासाठी नव्हे, सबब कंपनी त्याबद्दल जबाबदार नाही असे आपले म्हणणे पुढे मांडले. सर्व्हिस मॅनेजर फुलहॅमहून नेहेमी मोटारी आणीत असे, ह्यावरून त्यास तसे करण्याचा अधिकार होता, हे सिद्ध झाले. त्याचप्रमाणे, नोकर हा मालकाकरता काम करित असतांनाच फक्त त्याच्या निष्काळजीपणाबद्दल मालकावर जबाबदारी येते, हे तच्च कोटिने मान्य केले; परंतु एकंदर प्रश्नांचे व्यापक दृष्टीने निरीक्षण करून, त्यांनी मोटार-मालकांस नुकसानीची भरपाई देविली.

हिंदी भांडवलास सिलोनमध्ये वाव

सिलोन देश हा जरी अगदी हिंदुस्थानास लागून असला, तरी राजकीयदृष्ट्या तो विभक्त आहे. त्याच्या आर्थिक प्रगतीसंबंधाने शेट वालचंद हिराचंद हे कोलंबो येथील एका मुलाखतीत म्हणाले:-

“किती तरी हिंदी भांडवल आज सहज उपलब्ध आहे. हिंदुस्थान व सिलोन ह्यांमध्ये सहकार्य होईल, तर कित्येक नवे उद्योगधंदे सिलोनमध्ये स्थापन होऊ शकतील. त्यामुळे ह्या वेदाच्या कच्च्या मालास गिन्हाइक मिलेल व बेकार कामगारांस काम लागेल.”

॥ श्री ॥

अकोला सेंट्रल बँक लिमिटेड

अकोला [वऱ्हाड]

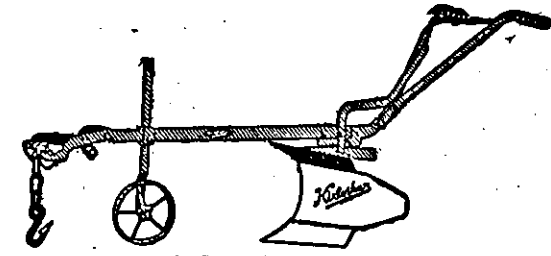
सर्व लोकांस कळविण्यांत येते की, ता. १ जानेवारी १९३६ पासून पुनः प्रसिद्ध होईपर्यंत ही बँक सालील कमी केलेल्या दराने मुदती ठेवी स्वीकारील. जुन्या ठेवीची मुदत संपल्यावर त्या पुनः चालू करतांना त्यांनाही हे नवीन दर लागू होतील.

३ महिने पूर्ण	३ द. सा. द. रं.
६ महिने पूर्ण	३१ ”
९ महिने पूर्ण	३॥ ”
१२ महिने पूर्ण	४ ”
२ वर्षे पूर्ण	४॥ ”
३ वर्षे पूर्ण	५ ”
४ वर्षे पूर्ण	५॥ ”
५ वर्षे पूर्ण	५॥ ”

सेर्व्हिज बँक व चालू ठेवीवरील व्याजाचे दर हल्लीचेच म्हणजे अनुक्रमे द. सा. द. रं. ३ व २ हे अमलांत राहतील.

अकोला [वऱ्हाड]

श्री. अ. भागवत,
ऑनारी सेक्रेटरी,
अकोला सेंट्रल बँक लिमिटेड.

किलोस्कर लोखंडी नांगर

आज ३,००,००० वर शेतकरी पूर्ण संतोषाने वापरित आहेत.

किलोस्कर नांगरांच्या निरनिराळ्या २६ नमुन्यांची सविस्तर माहिती असलेला कॅटलॉग ताबडतोब मागवा.

किलोस्कर बंधु, लि., किलोस्करवाडी (सं. औंध)

एजंट:-केळकर बंधु, पुणे-नाशिक

K. K. & Co.

Photographic Dealers
POONA.

एन. ए. अँड फ्रेंड्स

स्टेशनर्स, जनरल मर्चन्ट्स, अँड कमिशन एजन्ट्स.
आप्या बळवंत चौक, पुणे २.

सहकारी चळवळ

सिन्नर तालुका (जि. नाशिक) सहकारी परिषद
वरील परिषद नाशिक जिल्हा सहकारी इन्स्टिट्यूटचे ऑनररी सेक्रेटरी व सहकारी सोसायट्यांचे ऑनररी ऑर्गनायझर श्री. व्ही. जी. तिडके ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली सिन्नर येथे ता. १७ जानेवारी रोजी भरली होती. त्यावेळीं सुमारे १०० सहकारी बंधू हजर होते. नाशिक जिल्हा सेंट्रल बँकेचे मॅनेजर श्री. कारखानीस ह्यांनी सविस्तर भाषण करून सध्याच्या बिकट परिस्थितीतून सोसायट्या बाहेर कशा निघू शकतील, ह्याबद्दल त्यांनी विवेचन केले. जिल्हा ऑनररी ऑर्गनायझर श्री. देशमुख ह्यांनी वक्तृशीर परतफेडीचे महत्त्व समजावून सांगितले. त्यानंतर अध्यक्षाने ठराव मांडले, ते सर्व मंजूर करण्यांत आले.

सामुदायिक विक्रीमुळे सहकारी सोसायट्यांचा होणारा फायदा

पूर्व खानदेशातील जामनेर तालुक्यामधील कित्येक सहकारी सोसायट्या आपल्या सभासदांचा उत्पन्नाचा माल एके ठिकाणी आणतात व आसपासच्या बाजारपेठेतील व्यापारी मंडळी बोलावून त्यांचे समोर लिलाव पुकारतात. ह्यामुळे व्यापाऱ्यांत चढाओढ लागून मालास भाव चांगला मिळतो व मालाचा उठावहि एकदम होतो. व्यापाऱ्यांसहि माल एके ठिकाणी मिळू शकतो. सोसायट्यांचा पैसा अनायसे वसूल होतो व सभासदांची पत वाढते. जिल्हांतील इतर सोसायट्यांनी वरील सोसायट्यांचे अनुकरण करावे, अशी आग्रहाची सूचना पूर्व खानदेश सहकारी इन्स्टिट्यूटचे चेअरमन, श्री. वामनराव पाटील ह्यांनी एक पत्रक काढून केली आहे.

पुण्याचे सुप्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ प्रो. वा. गौ. काळे यांच्या संपादकत्वाखाली निघणाऱ्या 'अर्थ' साप्ताहिकास नुकतेच दुसरे वर्ष लागले याबद्दल आम्ही त्यांचे अभिनंदन करतो. महाराष्ट्रीय वाचकांना जशी ललितवाङ्मयाची आवड आहे तशी शास्त्रीय विषयाची नसल्यामुळे अशा वृत्तपत्रांना वाचकांचा म्हणावा तसा आश्रय मिळत नाही. तथापि या बिकट परिस्थितीतहि 'अर्थ' पत्राने जनतेत शास्त्रीय विषयाची, विशेषतः अर्थशास्त्राची आवड उत्पन्न करून त्यांना अर्थशास्त्राची सांगोपांग माहिती देण्याचा जो उपक्रम चालविला आहे तो अभिनंदनीय व म्हणूनच उत्तेजनार्ह आहे. मराठी वाचकांनी या पत्रास उदार आश्रय द्यावा अशी आमची आग्रहाची शिफारस आहे.

—सेवक (१ फेब्रुवारी १९३६)

तांदळाचे दर एकरी उत्पन्न

वेगवेगळ्या देशांत तान्दळाचे दर एकरी उत्पन्न किती होतें, ह्याबद्दल तुलनात्मक आंकडे खाली दिले आहेत. हिंदुस्थानातील उत्पादनाचे दर एकरी प्रमाण अतिशय अल्प असून त्यांत सुधारणा होण्यास किती-तरी जागा आहे, हें त्यांवरून स्पष्ट होईल.

दर एकरी तान्दळाचे उत्पादन

देश	दर एकरी उत्पन्न (मण)
स्पेन	६४
जपान	३६
पोर्तुगाल	३३
अमेरिका	२१
सयाम	१७
ब्रि. हिंदुस्थान	१६
सिलोन	८

हिंदुस्थानातील प्रांतांतहि भिन्नभिन्न उत्पादनाचे मान अशाच तऱ्हेचे आहे, हें खाली दिलेले आंकडे दर्शवितील:—

कुर्ग	२७
मुंबई	२२
मद्रास	१९
ब्रम्हदेश	१८
बंगाल	१८
मध्यप्रांत व वऱ्हाड	१२

बंगाल

कोल सप्लाइंग फर्म

उत्तम दगडी कोळसा (बंगाल, सी. पी.)
आणि

कोक ह्यांचे व्यापारी

व

म्युनिसिपल, लोकलबोर्ड,
पी. डब्ल्यु. डी. (सरकारी) कॉन्स्ट्रक्टर्स
५११ बुधवार पेठ, पुणे शहर २.
तारेचा पत्ता:—व्यंकटेश. फोन नं. २७१

S. B. JOSHI & Co.

ENGINEERS & CONTRACTORS

41 A, Bruce Street
Bombay

716, Sadashiv Peth
Poona City

दि मुकुंद इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड, पुणे शहर.

[अधिकृत भांडवल १००,००० रुपये]

प्रत्येक शेअर किं. रु. १० फक्त

प्रत्येक शेअर किं. रु. १० फक्त

गरीबांपासून श्रीमंतांपर्यंत प्रत्येकाची विमा कंपनी !

शेअरविक्री जोरांत सुरू झाली.

शेअर्स खपविणारे एजंटस मर्यादित.

त्वरित अर्ज करा.

मॅनेजिंग एजंट्स—विष्णु मुकुंद आणि कं., पो. बा. नं. ४३.

२८२ सदाशिव, पेरुगेटाजवळ, पुणे शहर.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि. पुणे

उद्घाटन

वरील बँकेचे उद्घाटन येत्या शनिवारी सर सोराबजी पोचखनवाला ह्यांच्या हस्ते होणार आहे. सर सोराबजी हे सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाचे मॅनेजिंग डायरेक्टर असून बँकिंगचे क्षेत्रातील त्यांची गेल्या पंचवीस वर्षांतील कामगिरी सुप्रसिद्ध आहे. सिलोन-मधील बँकिंग इन्कायरी कमिटीचेहि ते अध्यक्ष होते. अशा अनुभवी व नामांकित बँकरचे हस्ते महाराष्ट्राच्या मध्यवर्ती बँकेचे उद्घाटन होणार, ही अत्यंत आनंदाची गोष्ट आहे.

स्थापनेची पूर्वतयारी

व्यापारकरिता लागणाऱ्या भांडवलाचा पुरवठा करणारी समाईक भांडवलाची मोठी अशी महाराष्ट्रीय व्यापारी बँक एकहि नाही. सराफ, सावकार, सहकारी बँका, इत्यादि आपआपल्या परीने महाराष्ट्रातील बँकिंगच्या गरजा थोड्याफार अंशी भागवीत आहेत, परंतु त्यांच्या मर्यादित व्यवहारांच्या बाहेर विस्तृत क्षेत्र मोठे असून त्यासाठी अवश्य असणारी समाईक भांडवलाची बँक आज अस्तित्वात नाही. ही गरज दि बँक ऑफ महाराष्ट्र व तिच्या संकल्पित शाखा योग्य तऱ्हेने भरून काढतील, अशी अपेक्षा आहे.

दि मराठा चेंबर ऑफ कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीज ह्या संस्थेने आपल्या स्थापनेपासून अत्यंत अल्प कालांतच ह्या प्रश्नासंबंधी अनुकूल वातावरण उत्पन्न केले व ही बँक स्थापन होण्यासंबंधी

जरूर ती खटपट केली. जनतेकडून ह्या बँकेचे उत्तम तऱ्हेने स्वागत केले जात आहे, ही गोष्ट समाधानकारक व उत्तेजनदायक आहे. बँकेच्या संचालक मंडळाने जबाबदारपणाने व व्यवहारदक्षतेने कारभार चालविण्याचा निश्चय केला असल्याकारणाने ह्या संस्थेचे कार्य काटकसरीने व चोख चालेल, असा विश्वास जनतेस वाटत आहे.

बँकेचे प्रगतिपर धोरण

महाराष्ट्राच्या आर्थिक प्रगतीचे पाऊल हळुहळू पुढे पडत आहे, ही गोष्ट निर्विवाद आहे. 'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र'च्या स्थापनेने ह्या प्रवृत्तीस जोराची चालना मिळेल. सध्याचा काल आधुनिक पद्धतीने बँकिंगचा व्यवहार करणारी संस्था स्थापन होण्यास अनुकूल असाच आहे. मोठ्या प्रमाणावर नफा मिळविण्याचे संकुचित ध्येय बँकेने आपल्यापुढे ठेवलेले नाही; योग्य मार्गाने व सुरक्षितपणास बाध येऊ न देता जनतेस जास्तीत जास्त सोयी मिळाव्या असेच धोरण बँक आंखील, अशी लोकांची अपेक्षा आहे.

'दि बँक ऑफ महाराष्ट्र'ने महाराष्ट्राच्या आर्थिक घटनेत एका नव्या अत्यंत उपयुक्त संस्थेची भर घातलेली आहे. बँक चालू करण्यास जरूर तेवढे भांडवल खपले असून सर सोराबजी पोचखनवाला ह्यांच्या हस्ते तिचे औपचारिक रीत्या उद्घाटन होणार आहे, ही गोष्ट शुभसूचक आहे. बँकेच्या हातून महाराष्ट्राची श्रेष्ठ दर्जाची सेवा घडो, असे आम्ही इच्छितो.

शेअर विक्री सुरू आहे

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., पुणे

अधिकृत भांडवल ... .. रु. १० लक्ष
तूर्त विक्रीकरिता काढलेले भांडवल ... .. रु. ५ लक्ष

प्रत्येक शेअरची किंमत रु. ५०

१ अर्जासोबत प्रत्येक शेअरला रु. १५/-
२ अर्जमंजुरीनंतर रु. १०/- } प्रमाणे.

बाकी रकम "अनकॉल्ड रिझर्व्ह" म्हणून राहिल.

संचालक मंडळाचे अध्यक्ष:—प्रो० वा. गो. काळे, एम. ए., एक्स-मेम्बर, इंडियन टॅरिफ बोर्ड.

उपाध्यक्ष:—श्री. धोंडो कृष्ण साठे, बी.ए., बी. एससी., व्यापारी व कॉन्सल्टंट, पुणे.

प्रॉस्पेक्टस व शेअर अर्जांच्या नमुन्याकरिता लिहा:—

पुणे:—मॅनेजर, दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि., न्यू किताब बिल्डिंग, लक्ष्मी रोड.

मुंबई:—आर. आर. नावर आणि कं., शेअर व स्टॉक ब्रोकर्स, एक्झॅमिनेर प्रेस बिल्डिंग, दलाल स्ट्रीट, कोट.

नागपूर:—एस. एन. आगाशे आणि कं., चीफ एजन्ट्स, कॉमनवेल्थ इन्शु. कं. लि., महाल.

दत्तात्रय नारायण हेजीब

किराणा व सुक्या मेव्याचे व्यापारी

आमचेकडे आंबेपोळी, फणसपोळी, सारा पिस्ता
वगैरे

सुका मेवा मिळेल.

रे-मार्केटजवळ, २० शुक्रवार पेठ, पुणे २.

पुणे येथील सर्वांत जुनी व वेळेवर कामे करणारी

टेलरिंग फर्म

पाटसकर आणि कंपनी

४८ निहाल पठ, पुणे शहर.

सर्व प्रकारचे देशी व विलायती कापडाचे व

तयार कपड्यांचे व्यापारी

आमचेकडे—शिया, पुरुष व मुले यांचे सर्व प्रकारचे फॅशनेबल
कपडे ऑर्डरप्रमाणे नेमिलेल्या वेळी तयार करून मिळतील. घरी
येऊन मेझरमेंट घेतले जाईल व कपडे घरपोच मिळतील.

निवडक बाजारभाव

सरकारी कर्जरोखे	
बँक रेट (२८ नोव्हेंबर १९३५ पासून)	३%
५% (१९४०-४३)	१११-२
५% करमाफ लोन (१९४५-५५)	११९-२
५% (१९३९-४४) लोन	१०९-६
४३% लांब मुदत (१९५५-६०)	११७-१०
४% १९६०-७०	१११-४
३३% बिनमुदत	९६-७
३३% १९४७-५०	१०६-४
४% १९४३	१०९-८
निमसरकारी रोखे	
४% पोर्ट ट्रस्ट (विगर गॅरंटी व लांब मुदत)	१०६-४
४% पोर्ट ट्रस्ट (गॅरंटी व तीन महिन्यांच्या नोटिशीने परत फेड)	१०४-८
४% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत)	१०५-८
४% मुंबई सिटी इंप्रूव्हमेंट ट्रस्ट बॉण्ड (७०वर्षे मुदत)	१०५-८
४% म्हैसूर कर्ज (१९५३-६३)	१०९-८
५% म्हैसूर (१९५५)	१२१-४

मंडळ्यांचे भाग

बँका	
बँक ऑफ इंडिया (भाग १०० चा, पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१२८-४
बँक ऑफ बडोदा (१०० पैकी ५० रु. भरले व १०% डिव्हिडंड)	१०४-४
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५० पैकी २५ रु. भरले व ६% डिव्हि.)	३५-२
इंपीरिअल बँक (५०० रु., १२% डिव्हि.)	१५२५-०
रिझर्व्ह बँक (१०० रु.)	१३०-८
रेल्वेज	
दौंड-बारामती (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ५%)	९८-०
पाचोरा-जामनेर (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ६%)	९३-४
अहमदाबाद-प्रांतज (५०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९३%)	८९०-०

बीज

बाँबे ट्रॅन्वे (ऑर्डि. भाग ५० रु. डिव्हि. १३%)	१५०-५
कराची (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२४५-०
पुणे इलेक्ट्रिक (१०० रु. चा भाग, डिव्हि. ९%)	२२१-४
टाटा पॉवर (१,००० रु. ऑर्डि, डिव्हि. ५३%)	१५२३-१२
टाटा पॉवर (१,००० रु. प्रेफरन्स, डिव्हि. ७३%)	१५०३-१२

इतर

टाटा आयर्न (१५० रु. प. प्रेफरन्स डिव्हि. ६%)	१९०-१०
टाटा आयर्न (१०० रु. ड. प्रेफरन्स, २२ रु. ८ आ.)	१६४-०
टाटा आयर्न (७५ रु. ऑर्डि.)	१४४-०
टाटा आयर्न (३० रु. डिफर्ड)	५३७-८

सोनं-चांदी

चार्टर्ड बँकेचे सोने	तोळ्यास	३४-१२
मिट	तोळ्यास	३४-११
हिंदी मिंट चांदी	१०० तोळ्यांस	४९-८
हिंदी मिंट चांदी (वायदा)	१०० तोळ्यांस	४९-६

CONFIDENCE

is a worth-while asset in business building. The success that has attained Hindusthan's efforts to serve the public has its origin in public confidence, its

YEARS OF

Efficient Management, Fair Dealings, Prompt Settlement of Claims, Liberal Terms, Enterprize, Judicious Reserves, Sound Investments, Huge Assets and Useful Service

HAS-CREATED

PUBLIC CONFIDENCE

The following figures will convince you :

NEW BUSINESS

This year 1934-35

Exceeds

2 CRORES & 50 LAKHS

BONUS

PER THOUSAND PER YEAR

On Endowment Rs. 23 On Whole Life Rs. 20

HINDUSTHAN

Co-operative Insurance Society, Ltd.

(ESTD. 1907)

Branches : Bombay, Madras, Delhi, Patna, Lahore, Lucknow, Dacca,

Offices : throughout India & the East.

S. C. MAJUMDAR, N. SARKAR
MANAGER : Bombay Branch. | General Manager.

POONA OFFICE — 180, Budhwar Peth.

ह्यूम फाईप कापरा

पूर्ण स्वदेशी व टिकाऊ

३ इंच ते ७२ इंच व्यासाचे फाईप व अर्धगोल फाईप मिळतात.

टाक्या, खांब, सेप्टीक टाक्या वगैरे

कांकीटच्या वस्तु

आम्ही केलेल्या फारच टिकाऊ असतात.

— सर्व प्रांतांत कारखाने आहेत —

इंडियन ह्यूम फाईप कंपनी, लिमिटेड
बलार्ड इस्टेट, मुंबई.

'अर्थ' ग्रन्थमाला

१ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
२ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
३ व्यापारी उलाढाली

दि बाँवे लाइफ अँशुअरन्स कंपनी, लिमिटेड.

(स्थापना १९०८)

विश्वासाह व मजबूत विमा-कंपनी.

मालमत्ता	....	....	७०,००,००० रु. चे वर
विमाखाती शिल्लक (लाइफ फंड)			५८,००,००० ”
हप्त्यांचें उत्पन्न	...	....	१८,८५,००० ”
एकूण चालू काम	....	....	३,७१,००,००० ”
आजपर्यंत क्लेमसचे पैसे दिले	...	....	३२,००,००० ”

माफक हसे, भरपूर बोनस, क्लेमसची तात्काळ भरपाई, व पॉलिसींतील सवलतीच्या अटी हें “ बाँवे लाइफ पॉलिसी ” चें वैशिष्ट्य आहे.

एजन्सी व पॉलिसी ह्यासंबंधींच्या तपशिलासाठी लिहा:-

मॅनेजर,

बाँवे लाइफ विल्डिंग, ४५।४७, चर्चगेट स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई.

“ दुसरें मूल्यमापन जाहीर झालें ”

स्थापनेपासूनच भागीदारांना ६ टक्के फायदा व विमोदारांस वाढता नफा वांटून जुन्या व स्थिर झालेल्या कंपन्यांस कठीण असें अपूर्व यश संपादन केलेली पहिलीच महाराष्ट्रीय विमा कंपनी:-

कॉमनवेलथ विमा कंपनी, लि. पुणे.

अध्यक्ष-श्री. न. चिं. केळकर, संचालक केसरी

हयातीतील विम्यास } दुसऱ्या मूल्यमापनांत वांटलेला } हयातीनंतर विम्यास
३७। रु. } दर हजारी त्रैवार्षिक नफा } ४५ रु.

जास्त माहितीकरितां भेटा अगर समक्ष लिहा.

मॅनेजिंग एजन्ट्स.

स्वदेशी

कापड म्हणजे काय !

(१) स्वदेशी व्यवस्था (२) स्वदेशी सूत (३) स्वदेशी मजुरी.

या तीन गोष्टी लक्षांत ठेवल्याने स्वदेशीचिदूळ तुमची फसवणूक होणार नाही.

हातरुमालापासून सर्व प्रकारचे रेशमी, सुती व गरम कापड व टांचणीपासून सर्व प्रकारची स्टेशनरी वगैरे.

स्वदेशी माल मिळण्याचे खात्रीचा पुण्यांतील एकच ठिकाण

स्वदेशी भांडार

लक्ष्मीरोड, पुणे २.

FOR
SAFETY, ECONOMY
AND
DURABILITY
Consult

V. G. & Sons

ELECTRICAL and RADIO ENGINEERS
AND
LICENSED ELECTRICAL CONTRACTORS
Laxmi Road, Ganapati Chowk, POONA.

डॉन ऑफ इंडिया विमा कं. लि., पुणे

मध्यम वर्गातील

गृहेच्छ लोकांस

अत्यंत उपयोगी, फायदेशीर

व
सहज सुलभसाध्य

भांडेकरी-घरमालक-गृहयोजना

माहितीपत्रक मागवा व विमोदार व्हा.

जनरल मॅनेजर

हे पत्र पुणे, पेठ भांबुडा घ. नं. १३६।३ आर्यभूषण लापसान्यात रा. अनंत विनायक पटवर्धन यांनी छापिले, व रा. श्रीपाद वामन काळे, बी. ए., यांनी ' दुर्गाधिवास, ' भांबुडा, घ. नं. १२७/१३, पुणे शहर, येथे प्रसिद्ध केले.